

Latabár Endre, a debreceni kollégium egykori növendéke 1832-ben — 137 évvel ezelőtt — jogi tanulmányaival is, családjával is egyik napról a másikra szakított és beállt Kilényi Dávid helybeli színtársulatához. A húszesztendős, nyugtalan ifjú hamarosan Kassára került, ahol — mert szép hangja volt — másodtenorista lett; onnét Kolozsvárra vezette útja, ott önálló társulatot szervezett és 1857. október 3-án az újjáépített miskolci színházat, amely korábban tűzvész áldozata lett, társulatával nyitotta meg. (Déryné emlékirataiban korának egyik legjobb színésznevelőjeként említi Latabár Endrét.)

Sértődések és hibák

Négy évtized után újból megjelent a magyar színházi lexikon*, amelyben a most már ötödik generációba érő Latabár-dinasztia őseinek, Latabár Endrének munkásságát 24 sorban foglalták össze. Valamivel kisebb terjedelmet, 14 sort szenteltek Endre fiának, id. Latabár Kálmánnak, aki 1870-ben Kassán édesapja társulatánál kezdte pályáját és Paulay meghívására feljutott a Nemzeti Színházba is. A dinasztia következő tagja: id. Latabár Árpád, két fia: Árpád és Kálmán, valamint Kálmán fia: ifj. Latabár Kálmán életrajzi adatai, pályájuk rövid összefoglalása 143 sornyi helyet tölt ki ebben a színházi mindentudóban.

Legrészletesebben Latabár Kálmán (Kossuth-díjas, érdemes és kiváló művész) pályafutásáról számol be a lexikon, amely két esztendő híján fél évszázadot ölel át. Latabár Kálmán táncoskomikusként mutatkozott be a Várszínházban, s a közel öt évtized mérlege: Menelaosz (Szép Heléna) és Frosch (A denevér), Nyegus (Víg özvegy) és Saint Hypothèse (Lili), de még a lexikon is adósunk marad annak a száznál is több szerepnek a felsorolásával, amelyet Latabár Kálmán ezekben az évtizedekben a különböző pesti színpadokon megoldott. (Talán csak művésztének értőbb, alaposabb körülírásával marad adósunk a lexikon, hiszen az ilyen leíró jellegű gyorsfénykép évtizedek múltán is hívebben idézheti vissza ennek a kivételes tehetséggel megáldott művésznek pályáját, mint akár tucatnyi felsorolt szerepcím.)

Már az első oldalakon mentegetőnek a lexikon szerkesztői — az ilyen esetekben elkerülhetetlen fogyatékoságok miatt. („Tekintettel a fokozódó érdeklődésre, a tájékozódást igénylő sürgetések nagy számára, nem halaszthattuk tovább a Színházi Kislexikon megjelentetését, annak hangsúlyozásával, hogy ezúttal sem színházi nagylexikont, sem színházi enciklopédiát, hanem valóban a gyors és pontos tájékoztatást segítő kislexikont bocsátunk közre.”) Mintha így akarnák jóelőre kifogni az ellenvetéseket, kritikák megjegyzéseket, nyilván, mert ismerik a színházak körüli sértődékenységet, de tisztában vannak azzal is, hogy az ilyen munkáknál csaknem elkerülhetetlenek a pontatlanságok, a hibás adatközlések.

A mentegetőzéseknél is fontosabb azonban, hogy sokéves munka után megszületett ez a vaskos kötet, amely az utóbbi negyed század alatt felnőtt színházi törzs-

LATABÁR KÁLMÁN
Ötödik generáció

közönséget igyekszik a magyar színjátszás és színháztörténet jelenével és múltjával megismertetni. (Nem kaptak helyet a mostani gyűjteményben az operával kapcsolatos személyek és fogalmak, mivel ezt a feladatot a közelmúltban kiadott Zenei Lexikon elvégezte már; a társzművészetek közül ezúttal kimaradtak a filmmel, az irodalommal, a táncművészettel kapcsolatos összefoglalások is.)

Engels Színház

— a laktanyában

Ida Aalberg filmszínésznő — aki 1880 és 1907 között több alkalommal szerepelt Magyarországon is — nevét találjuk az új kislexikon első oldalán. (Ezzel is jó hagyományt követnek a lexikon szerkesztői, hiszen egy ilyenfajta ismeretközlő munkát elképzelhetetlen lenne csupán a hazai színházművészetre építeni. Ablaknyitás tehát ez a világ színművészetére, amelyben — például az A-betűnél — Aiszkhülosz és Ackermann mellett olyan mai fogalmak is szerepelnek, mint az abszurd dráma; bemutatják a Kazan és Strasberg alapította New York-i Actors' Studiót, az amerikai színész-továbbképzés fontos műhelyét, továbbá a pályáját szürrealista festőként kezdő Antonin Artaud-t is.)

Kevesen tudják, hogy a régi Kezrepi úton (ma Rákóczi út) nemcsak a Nemzeti Színház épülete állt, hanem — valamivel lejjebb a mai Puskin utca és Rákóczi út sarkán — a múlt századi Pest egyik szórakoztató intézménye, a Beleznyai Kert is, amelyet a XIX. század első felében Beleznyai István gróf építtetett. Színielőadásokat és tánc-vigalmakat tartottak benne:

Néhány további kultúrtörténeti nevezetesség színhelye, amelyek napjainkban már csak e „mindenre emlékező” lexikon hasábjain élnek: Budai Színház (fából készült nyári színház, a Krisztinavárosi Horváth-kertben, amelyet Huber Ignác temesvári színház-igazgató építtetett 1842-ben Ságody József tervei szerint. 1843. május 8-án nyílt meg.) Engels Színház (a Tanácsköztársaság idején, 1919. július 22-től augusztus 2-ig működött a Hungária úti lovassági laktanyában.) Hacker-terem (a régi Országúton, a mai Tanács krt. 7. számú házban volt. Az egy-

Színházi lexikon

Egy színész-dinasztia

Gázsi, színlap, vattázás

„A” — abszurd, Actors' Studio

emeletes épületet Hacker József emeltette 1776-ban. 1780-ban tánc-termet építtetett bele, ahol bálakat és egyéb mulatságokat rendeztek. Ezt a termet 1809-ben Vida László színházzá alakította át. Itt játszott a második önálló pesti magyar színtársulat 1809. február 24-től 1812. február 19-ig, s itt kezdte pályáját Kántorné, Déryné és Katona József is. Az épületre később második emeletet húztak. 1966-ban lebontották.)

A színházzal kapcsolatos fogalmak közül megtudhatjuk, hogy a gázsi: a színész munkájáért járó tiszteletdíj. Az első magyar gázsi 1790-ben Kelemen László társulatánál fizették, összege heti 15 —30 pengő között mozgott. Színlapkihordó: a régi vidéki színtársulatok alkalmazottja, aki a nyomtatott vagy kézzel írt színlapokat hordta szét az üzletekbe, hivatalokba és lakásokba. Az előadás előtt a színház bejáratánál és a nézőtérre osztogatta a színlapokat, ezért nevezték őket színlaposztóknak.

A színlap pedig — amelynek őse 1785. szeptember 12-én Simai Kristóf Mesterséges ravaszgató című darabját a „Magyar Jádó Társaság” előadásában hirdette —, többnyire egy lapos nyomtatvány, amely a színjátékok előadásának adatairól tájékoztatja a közönséget.

Régen, de ma is meglehetősen gyakori színházi fogalom az úgynevezett vattázás, amely — a lexikon tömörségével — „színházi argóban a színház nézőterének ingyenjegyes közönséggel való megtöltése. Bukás vagy rossz színházmenet esetén veszik igénybe, hogy a sikertelenségnek legalább a külső jeleit eltüntessék.”

Mezei Mária szerződése

Ennek a lexikonnak is legizgalmasabb részét természetesen a színészekkel kapcsolatos adatok, az általuk megformált szerepek sorának felidézése stb. képezi.

Apáthi Imréról megtudhatjuk, hogy idén lenne 60 éves és már kilenc éve halott; Ascher Oszkár 1926—28 között Nagy Endre kabaréjában lépett fel versmondóként; Bajor Gizi — egyetlen alkalommal — 1938-ban rendezőként is bemutatkozott, a Nemzeti Kamaraszínházban: Székely Júlia Nóra leányai című darabját vitte színre; Bessenyei Ferenc 1940-ben a szegedi Városi Színház kórusában énekelt, majd két évig kisebb prózai és énekesi feladatokat kapott ugyanott és 1950-ben szerződött a Nemzeti Színházhoz.

Bortnyik Sándor Munkácsy-díjas festőművész színházi kapcsolatai: a hazai avantgardista színházi mozgalmak résztvevőjeként 1925-ben egyik alapítója volt a rövidéletű Zöld Számár Színháznak;

Bulla Elma 1936-ban játszotta először G. B. Shaw Szent Johanna című színművének címszerepét; Csontos Gyula — a magyar színházművészet legendás alakja — 42 esztendő színpadi pályafutása során 250 szerepet játszott, s ebben a velencei kalmár Shylock-jától, Az ember tragédiája Luciferén át a Naplemente előtt Clausen tanácsosáig, meg az egykori Erzsébetvárosi Színház nyári zenés vígjátékaiig valamennyi szerepe bennfoglaltatik.

Gózon Gyulát, színházművésztünk nagy öregét Nagyváradon fedezte fel Nagy Endre, 1919-ben egy rövid ideig Muskatli Kabaré címen saját kabarészínháza is volt; Heltai Jenőnek is jelentős szerepe volt a pesti színházak történetében, túl azon, hogy darbjait bemutatták: 1900-ban egy szezonon át a Víg színház művészeti titkáráként tevékenykedett; Hevesi Sándor 30 esztendeje halt meg, s mielőtt a színházhoz került volna, bölcsészeti és jogi tanulmányokat folytatott, színikritikákat és színházelméleti tanulmányokat írt.

Honthy Hanna 10 éves korában balettnövendékként kezdte pályafutását, első nagy pesti sikerét a Fi-fi című operettben aratta; Horváth Árpád rendezőt 24 esztendeje gyilkolták meg Sopronköhidán a nyilasok, 1937—1940 között a debreceni színház igazgatója volt és három könyve is megjelent; Kabos Gyula nemcsak vígjátékokban és operettekben nyújtott pompás alakításokat, hanem Móricz Zsigmond Vadkan című színművében is jelentős sikert aratott.

Kiss Manyi Kolozsvárott kezdte színi-tanulmányait, majd Miskolc és Szeged után 1934-ben Budapesten is fellépett. Itt azonban nem sikerült állandó szerződést kapnia és több éven át újból vidéki társulatoknál szerepelt; Ladányi Ferenc idén december 10-én lenne 60 éves, 1931-ben végezte el a Színművészeti Akadémiát és a felszabadulásig szinte egyfolytában vidéki színházaknál játszott; Mezei Mária 1944-ben, a németek bevonulásakor felbontotta színházi szerződését és csupán 1946-ban lépett fel újból a Belvárosi Színházban.

Érdekes fejezete a Színházi Kislexikonnak a kronológiai-bibliográfia, ebben valamennyi ország jelentősebb színháztörténeti adatait megtalálhatja az olvasó. (Például: 1496-ban színész-céh alakult Londonban; 1600-ban Spanyolországban III. Fülöp újból engedélyezte a színházak működését, de nők nem szerepelhettek színpadon; 1658-ban Molière-nek a Louvreban szereplő társulatát alkalmazta a király stb.)

* Színházi Kislexikon. Főszerkesztő: Hont Ferenc, szerkesztő: Staud Géza — Gondolat Kiadó, 1969. 105 Ft.